

ЗА ПОНЯТИЯТА *СТИЛ* И *РЕГИСТЪР*

Михаил Виденов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. С появата на социолингвистиката редица проблеми, смятани преди това за чисто стилистични, станаха социолингвистичен обект. Такъв е и случаят с основните понятия стил и регистър. Те не са синоними. Стилът е преднамерена, умишлена организация на изразните средства за означаване на трите нива: неутрално, високо и ниско. Той е мислене за езика. Регистърът е мрежа от изразни средства, иманентни и типични за социалната природа на участника в речевия акт: в процеса на речта той не ги търси, защото са част от естествения му речев код. И все пак между стила и регистъра няма китайска стена.

Keywords: style, register, speech code, code switching

В българската лингвистика липсват задълбочени трудове, в които подробно да се разглежда цялостният спектър от въпроси на функционалната стилистика. Не е изяснено и самото понятие стил, макар че в трудове на нашите предшественици (М. Янакиев, Л. Андрейчин, В. Попова, Ст. Брезински и др.) са поставени определен кръг важни проблеми. В духа на времето имаше едно увлечение вниманието да бъде насочено главно към художествените текстове и към публицистиката. Третираны са стилистичните фигури в похватите на отделните автори за превръщане на текста от обикновена комуникативна единица във въздействащо художествено творение. Това обаче е литературоведска стилистика: тя има свое място във филологическите дисциплини, защото е важна и основна за анализа на художествените текстове. Тук малко встрани от нашата тема ще добавим, че тя бе активирана като антитеза на господстващата линия, която повеляваше под анализ да се разбира едва ли не търсенето само на партийните и класовите стереотипи на поведението на литературните герои. Създадени бяха матрици и досадни шаблони за типовете герои: определени групи от тях можеха да бъдат само носители на положителни и привлекателни черти, а срещу тях се противопоставяха представителите и симпатизантите на бившата класа, които трябваше да бъдат отрицателни и в последна сметка – губещи единоборството. Тази схема пречееше както на творците, така и на литературните анализатори. Не оставаше място за вникване в художествените похвати, в подбора на езикови средства. Голяма част от про-

изведенията бяха схематични. Да не говорим за литературоведската им дисекция, която намираше за сполучливи именно творбите, отговарящи на схемата. Действителността гъмжеше примерно от негативни партийни функционери и кариеристи, но в творбите те задължително бяха предавани като прогресивни и положителни, като носители на прогреса.

В теоретичните трудове по литературоведска стилистика се проследяваше майсторството на изявените автори от предшестващата литературна класика в използване на словесните средства, които се определят като стилистични фигури: метафори, метонимии, синекдохи, звукопис и т.н. Нашите езиковеди се опитваха да излязат от шаблона и в унисон с някои европейски разработки по стилистика правеха разлика между т.нар. колективни и индивидуални стилове. Бе посочено, че може да се говори за пет основни колективни стилни области със задължителна типична организация на изразните средства: административна, научна, публицистична, битово-разговорна и художествена. В научните трудове се подчертаваха някои от основните им черти. Изтъкваше се, че строги граници между тях няма. Най-големи проблеми създаваше художественият стил, защото в него за нуждите на типизацията могат да се използват и средства, които са типични за останалите колективни стилове. Поради тази причина някои автори с основание се изказваха против неговото отделяне и обособяването му (Янакиев 1977: 37).

С появата на социолингвистиката редица проблеми, смятани преди това за чисто стилистични, станаха социолингвистичен обект (Wardhaugh 2000: 48–50). В такива случаи обикновено се получава ничия земя или застъпване на научните интереси. Такъв е случаят с основните понятия стил и регистър, които сега в практиката на редица наши лингвисти се въвеждат като пълни синоними. С това се отрича спецификата им и се замъглява вникването в семантиката на текстовете. Тук ще направим опит да очертаем обемите на двете понятия и да прокараме граница между тях. С това, надяваме се, ще подпомогнем преди всичко литературните анализи.

Стилът е специфична преднамерена употреба и организация на изразните средства за означаване на трите основни нива: неутрално, високо и ниско ниво. Средствата могат да бъдат най-различни: използване на разнообразието от книжовни фонетични, граматични и лексикални единици, на заемане от другите форми на съществуване на дадения език (диалекти, социолекти и под.) и дори на средства от други езици. Стилът е следствие от мислене за езика. Действителността е изключително сложна в това отношение, защото се считат огромен брой съображения, свързани с наличието на различните форми на съществуване на езика, социалните различия между участниците в дискурса, възрастта, пола и образованието им; отчита се дали речта е устна или писмена, дали тя има интимен или публичен характер; взема се предвид характерът на темата, мястото на диалога, сложният комплекс от особено-

сти на страничните участници, както и психологическата обстановка и т.н., и т.н. Говорещият човек отразява огромен брой изисквания и организацията на идиолекта му е следствие от натрупания опит при неговата социализация. Обстановката е подчинена на норми за словесно изпълнение на речевите роли. Само най-малките деца не се съобразяват с това и реагират спонтанно, защото социалният им опит е минимален. Книжовният език има най-богата стилистична палитра, а книжовноговорещият е школуван да превключва средствата така, че да е адекватен на съответната стилистична норма, зададена от традицията и охранявана от общественото мнение. Неумението да се превключва говори за ниска степен на социализация, а това, от своя страна, е минус за говорещото лице и пречи на прагматичната му цел. Примерно един ще бъде резултатът, ако влезем при директора и направо му заявим: Искам да ми подпишете молба за две седмици отпуска! Съвсем друго би било, ако потърсим средства за изразяване на учтива молба: Би ли било възможно да Ви обезпокоя с една молба, защото ми се налага да отсъствам и не искам да страда общата работа, за която Вие отговаряте?

Дълго време се смяташе, че диалектният носител е извън стилистичните изисквания, че диалектът не разполага със стилистични средства. Това лесно може да бъде опровергано. Очевидно е, че ако при него отиде външен за средата му човек, той ще направи опит да се държи адекватно на обстановката: ще се опита на първо време да превключи от диалекта на книжовния език, ще потърси уважителните форми и т.н.

Регистърът се разглежда от социолингвистиката като нещо различно от стила: стилът предполага преднамерена, съзнателна изборност на изразни средства, докато регистърът представя мрежа от изразни средства, иманентни и типични за социалната природа на участника в речевия акт: в процеса на речта той не ги търси като възможни варианти, те са част от естествения му словесен код (Ferguson 1994: 20). Говорещото лице не превключва, защото въпросните средства са част от неговата същност. По един начин ще разкаже например впечатленията си от полета пасажерът на даден самолет и по съвсем друг това ще го докладва пилотът. Във всеки човек речевият регистър присъства дискретно: пилотът ще говори така, защото това е спонтанният начин за неговия изказ. Да обърнем внимание как с нас разговарят служителите в банката, лекарите и т.н. Естествено е, че и банковият служител, и лекарят могат до разговарят с нас, като подбират изразни средства, които да отговарят на нашия регистър на неспециалисти, но при тях това ще се реализира чрез непрекъснат себеконтрол, т.е. чрез мислене за езика. Когато четем например научна публикация в област, по която не сме специалисти, макар и да е написана на български език, ние не разбираме всичко. Много често дори не можем да схванем смисъла. Това е така, защото нашият регистър не отговаря на нивото на регистъра на автора на научната публикация. В това отношение

често пъти се спекулира: пише се за обикновени и дори банални неща така, че да не е достъпно за всеки, като се използва шифрирането с чужди думи, търси се наукообразие. Това го правят и някои литературни критици. Робува се на усещането, че колкото е по-неясно, толкова е по-научно. Този снобизъм за научност на изказа сега при някои литературоведи има характер на мода. При тях стилът се е превърнал в регистър. За да напишат даден текст ясно и разбираемо, те трябва да превърнат регистъра в стил и за тази цел да положат огромни усилия.

В социалната диалектология е въведено понятието професиолект, което на пръв поглед може да се сметне, че се покрива с нашето разбиране за регистрите. Внимателният анализ обаче ще ни покаже, че в социалната диалектология става въпрос за произхода на изразните средства. Най-често там те се разглеждат като професионална лексика и се изтъква, че става дума за назоваване на инструменти, материали, производствени и търговски дейности, детайли от производството и т.н. (Стойков 1993: 345–346). Регистърът разглежда функционалната страна на изказа като елемент на комуникацията. Казано накратко, регистърът е спонтанна организация на текста с определена прагматика, където професионалната лексика е основен градивен елемент. Когато четем или слушаме един текст, върху нас въздейства регистърът. Речем ли да направим анализ на този регистър, ще стигнем до цялостната организация на идиолекта, вкл. и до професиолекта, чрез който ще можем да идентифицираме автора. Очевидно е, че професионалната лексика не изчерпва същността на регистъра, защото той обхваща не само лексикалната страна, а и синтактичната организация, която може да бъде опростена или усложнена. Можем да имаме регистър и без наличие на нито един маркиран елемент от професионалния речник. В такива случаи усещанията ни за регистър ще се носят от цялостната синтактична постройка на предикативните единици.

Регистърът на едно лице е следствие от цялостната му социализация и на първо място от образованието му и от характера на малките групи, в които то осъществява своето битие.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Ferguson (1994): C.A. Ferguson, *Dialect, Register and Genre: Working Assumption about Conventionalization*. Cambridge.
- Wardhaugh (2000) R. Wardhaugh, *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford.
- Стойков (1993). Ст. Стойков, *Българска диалектология*. София.
- Янакиев (1977). М. Янакиев, *Стилистиката и езиковото обучение*. София.

ON THE CONCEPTS STYLE AND REGISTER

Abstract. With the advent of sociolinguistics a number of problems considered to be purely stylistic until then, became an object of sociolinguistic research. Such is the case with the basic concepts style and register. They are not synonymous. Style is premeditated, deliberate organization of means of expression to designate the three levels: neutral, high and low. It is thinking about language. Register is a network of means of expressions which are immanent and typical of the social nature of the speech act participant: in the process of speaking s/he does not search for them because they are part of his/her natural speech code. Nevertheless, there is no Chinese wall between style and register.

Acad. Prof. Mihail Videnov D.Sc

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15 Tzar Osvoboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria